

RASMA NORIŅA

SVĒTUPE UN TĀS APKAIME SVĒTCIEMA PAGASTA TIESAS UN VALDES PROTOKOLOS 19. GS. 2. PUSĒ

Noteikta reģiona vēstures pētniecībā nozīmīga avotu grupa ir Latvijas 19. gs. otrās puses pagasta tiesu un pagasta valdes protokoli, kuru lielākā daļa glabājas Latvijas Nacionālajā Vēstures arhīvā (turpmāk – LVVA). Publikācijā aplūkotas iespējas šo avotu izmantošanai noteiktā reģiona pētniecībā.

Latvijas Nacionālā Vēstures arhīva 1779. fonda 1. aprakstā glabājas Svētciema pagasta tiesas protokolu grāmatas (1. apraksts: 19 protokolu grāmatas par laiku no 1850. līdz 1917. gadam). Savukārt 1232. fondā pieejamas Svētciema pagasta valdes protokolu grāmatas (1. apraksts: 17 protokolu grāmatas no 1871. līdz 1920. gadam).

Saturiski pagasta tiesa izskatīja visdažādākā rakstura sūdzības, sākot no visniecīgākajām zemnieku ķildām līdz pat muižas vai baznīcas un zemnieku nesaskaņām. Tā varēja izšķirt ekonomiska rakstura jautājumus, tikpat labi pievērsoties arī gluži sadzīviskām lietām.

Savukārt pagasta valdes kompetencē bija sociālie un izglītības jautājumi, pagasta īpašumu pārvaldīšana, ceļu uzturēšana, atbildība par rekrūšiem, pagasta amatu godprātīga pildīšana un citi ar pagasta funkcijām saistīti jautājumi.

Šo avotu grupu veiksmīgi var izmantot ne tikai vēsturnieki, bet arī filologi un folkloras pētnieki. Protokolos, atkarībā no rakstītāja – pagasta rakstveža, vairāk vai mazāk vērojamas tā laika Svētupes apkaimes valodas īpatnības.

1. Izteiktas libiskā dialekta iezīmes. Tikai daži raksturīgākie piemēri (pasvītrojums mans – R. N.): *Piedarbam gala piebūvoets nojums; Klētīm ir pašvaki salmu junti; Pirtam ar namu kopa ir labs dēļu junts; Tiesvīra vietnieks Jacob Karrings jau to skādi notaksierēš. Tas žīds saka, kad viņš ir gāš savu zirgu lūkot, viņš ir pa plavu meklēš un nau nekur atradis, kamēr pēdīgi uppe noslīkušu atradis; No tiem zilliem vietiem uz miesu.*

Skaidri redzams vīriešu dzimtes lietojums sieviešu dzimtes vietā, īpatnās galotnes darbības vārdos, īso patskaņu bieža lietošana garo vietā un vēl citas valodas dialekta pazīmes.

2. Bagātīgs Svētupes puses apvidvārdu, vietvārdu un raksturīgu izteicienu – parunu un sakāmvārdu – lietojums: *peļi, pelas* – pelavas, *laiskot* – slinkot, *upes mute* – grīva, *pīlēnge* – pīlādzis, *vienādi* – vienmēr, *pēdīgi* – beidzot, *švirkstene* – akas vinda, *riešķis* – siets, *kartiņi* – kartupeļi, *kulakāties* – sist ar dūrēm, *sliktošanas* – slikti darbi, *lērums* – tracis, *stubenīts* – mazs kociņš ar nolauztu galotni, *dūcītis* – mazs nazītis, *čučkāt* – bakstīt, *konna* – varde, *zibiņi* – zedeņi, *šervante* – šķerssiena, *pūriņš* – vēcelīte, *makkentiņ* – mazlietiņ u. c.

Savdabīgi ir arī tolaik lietotie lamuvārdi, kas bija krietni atšķirīgi no mūsu dienās pierastās leksikas. Piemēram, *bāba, raganiete, laupītājs, blēdis, prakvoasts, diedelnieks, melkulis, plaska, plorra, smurga, smurgulis, slarba, lupata* vai *vienkārši* – *suns, sivēns, lācis, vilks*. Virkne šādi lietotu vārdu ir visai neparasti – *čibiņa, šoarba, sprūslis, spolacis, utudzeguze, Rīgas karmanščiks, Valstes* (ar to domāts pagasts – R. N.) *kuilis, zutiņu piška, Kains, Jūdass*.

Sastopami izteicieni, kas lietoti kā parunas vai sakāmvārdi tieši mīnētājā apvidū. Piemēram, *par tādiem sešiem Jānīšiem man bail nav, meliēm dienu un nakti miers nav, neturēt naidu uz sirds, ar savu lielu muti grib pasauli uztaisīt, par zagļiem saka – tas jau dzīvu putnu no koka zemē ņem u. c.* Par Ķirpaku saimnieku Birzgali kāds bijušais kalps bija izteicies, ka pie tā nevarot dzīvot iet, tādēļ ka *tas ņemot flinti apakš svārkiem un tad ietot ganiem un darba cilvēkiem apakš astes šaudams*.

Pagasta tiesas protokolos atrodami arī izteicienu atstāstījumi, ar kuriem citam vēlēts ļaunums, piemēram, *var iet suņam pie sprākla, lai saimniecei meli pie sirds pieaug, lai vells šķetina saimnieces sirdi, lai tai meli ap sirdi tā jaucoties, kā tā ap viņu jaucoties, lai tevi 9 velli parauj, lai tevi 12 vilki apēd*. Raksturīgi, ka nav pieticis ar vienu velnu vai vilku, bet izmantoti tradicionālie skaitļi 9 un 12.

Sastopami arī tolaik biežāk lietotie Svētupes apkaimes vietvārdi. Īpaši būtu atzīmējama māju vārdu rakstība un veco ciemu robežu iezīmēšana, nosaucot tajās ietilpstošās mājas. Piemēram, 1852. gada pagasta tiesas protokolā tiek minētas visas Lipciema mājas – *Ķulle, Ķulmak, Ranke Tomson, Ranke Bērzing, Vecozol, Jaunuzol, Pakaln, Bērzing, Lielnor, Arrup, Legzdin, Pural* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 71. lp.).

Interesanta pati par sevi ir tā laika valoda un izteiksmes veids tiesas sēžu pārstāstījumā. Ieskatam neliels piemērs: 23.07.1865. *Ienāce un sūdēja tas Kull saimnieks, ka mežsargs savus sūdus uz Utkam zemi gāzis. Tas mežsargs saka, ka*

1 gadu uz Ķulles zemi savus sūdus gāzis, bet nekādu maksu no Ķulles neesot dabūjis. Pagasta tiesa saka, ka nu abi esot līdzīgi ar saviem sūdiem (LVVA, 1779. f., 1. apr., 4. l., 19. lp.).

Pagasta tiesas un valdes protokoli ir vērtīgs izziņas avots vēsturniekiem, jo var iegūt visdažādākā rakstura informāciju. Piemēram, 1850. gadā Svētciena pagasta tiesa apstiprinājusi *Revīzijas rulli*, pēc kura Svētciena pagastā uzskaitītajās 57 sētās un muižā pavisam kopā dzīvo 498 *vīrišķa* un 544 *sievišķa dvēseles*. Matemātiski varam aprēķināt, ka kopā pagastā – 1042, vidēji katrā sētā – 17,9 cilvēki, bet, muižu neieskaitot, – 14,7 iedzīvotāji sētā (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 30. lp.).

Šajos avotos rodam ziņas par dažādu objektu izveidošanu, ēku celšanas laikiem, pārbūvēm un citiem lieliem darbiem. Tā no valdes protokoliem uzzinām, ka Kuiķules kapu aizsākums bijis 1873. gadā kā Svētciena muižas īpašnieka fon Fēgezaka (*von Vegesack*) dāvinājums pagasta sabiedrībai. *Sveiciema* (Svētciemu 20. gs. 20.–30. gados dēvēja par Sveiciemu – R. N.) *pie valsts valdības* (ar valsti 19. gs. otrajā pusē saprata pagastu – R. N.), *tai 20tā Septembar 1873. Dzimtliekunga vietnieks, Draudzes tiesas lielkungs O. v. Vegesack, tiem šodien sapulcējušiem saimniekiem Dzimtliekunga vārda darīja zināmu, ka uz to no valsts vecaka no konventes sūtībā pienestu lūgšanu no valstes vēlēšanas cien. Dzimtliekungs R. von Vegesack Sveiciema valstei priekš Kapsētas divi pūrvietais* (Vidzemes guberņā 1 pūrvieta atbilda 0,371 ha – R. N.) *zemes šķiņķojot, kas pie Kuiķuļa uz upes krasta pie tās no Pāles uz Sveiciema ceļa pa kreisai rokai guļ un no mērnieka tiks nomēritas un atšķirtas* (LVVA, 1232. f., 1. apr., 1. l., 65. lp.).

Kuiķulē, vietā ar šobrīd pavisam nelielu māju skaitu, samērā netālu cita no citas atrodas trīs lielas laukakmens mūra ēkas (1. att.). Tās ir – bijušais Svētciena (sākotnējais *Neisalis*, vēlāk *Sveiciema*) pagasta nams, magazīna (labības krātuve rezervei neražas gadiem, ko 19. gs. izveidoja katrā pagastā – R. N.) un pareizticīgo skola. Ēkas celtas viena pēc otras – no 1892. līdz 1894. gadam. No protokoliem uzzinām meistarū vārdus, celtniecības procesa aprakstus, materiālus, darbu izmaksas, uzcelto ēku pārbaudes atzinumus u. c. faktus (LVVA, 1232. f., 1. apr., 6.–8. l.).

Nozīmīga ir informācija, ko no abu veidu protokoliem uzzinām par zemiņu un muižas attiecībām Svētciemā. Pagasta tiesas 1851. gada 15. novembra protokolā ir apraksts par sētu zemes statusa maiņu un izmaiņām plānojumā, kad no klausības jeb vaku zemes atņemtas teritorijas un piedalītas muižas zemei: *No muižas valdišanas, tikka šai pagasta tiesai zināms darīts, ka tās vakka*

1. att. Skats uz tiltu pār Svētupi Kuiķulē. Labajā pusē ceļš uz kapiem, kreisajā – redzams Kuiķules kroga stūris, pāri pretī – 1892. gadā celtais Sveiciema pagasta nams. Foto no G. Ozoliņa fotoalbuma.

grāmata zemnieku mājas, Ikšķiljenne, Klāve, Blanke, Jaunzem, Kraukle, Pūrnau, Karre, Salazjenne, Dierick, Poste, Dzenne, Mugur un Keggul, tiek pie muižas zemi piedalīti un uz priekšu vairs klausīšanas zeme nebūs, bet par muižas zemi paliks, tāpat tiek no Utkes māju 25 pūrvietais meža zeme, no Ranke mājes 33 pūrvietais meža zeme un no Kullkul mājes 2 pūrvietais 8 kappes (platības mērvienība – 1 kappe – kapa – 1/25 pūrvietais – 0,01486 ha – R. N.) tīruma zeme un 6 kappes meža zeme no klausīšanas zemes atņemts un pie muižas zemi piedalīts. Pavisam kopa tas iztaisa, kas no klausīšanas zemi ir atņemts un pie muižas zemi piešķirts, 224 pūrvietais 23 kappes tīruma zeme un 285 pūrvietais 6 kappes meža zeme. Muižas valdīšana arī atnesse to lielu rulli un rādija, ka uz rulle tās robežas no mērnīeku ar sarkanu stripiem apvilktas – kas no klausīšanas zemi atņemts un pie muižas zemi piedalīts (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 55. lp.).

Savukārt gandrīz pēc pusgadsimta pagasta valdes 1892. gada 19. februāra protokolā aprakstīts viss process pēc Valmieras apriņķa zemnieku lietu komi-sāra nosacītā – lai izklausot pagasta klausas zemes saimniekus un vecus cilvēkus – par to, no kurām klausas zemes mājām tikusi vakas zeme atņemta, cik atņemta un pie

kādām muižas zemes mājām jeb pie muižas zemes piedalīta (LVVA, 1232. f., 1. apr., 6. l., 92.–93. lp.). Pagasta vaku zemes sūdzības iesniedzējs *Ķullu gruntnieks* Jansons un tiesa izklausinājusi pagasta vecākos zemniekus – vecumā no 60 līdz 72 gadiem. No 69 gadus vecā Andreja Bērziņa un 60 gadus vecā Kristafora Tomsona stāstījuma uzzinām, ka sākotnēji Lielkuiķuļu un Mazkuiķuļu saimniecības bijušas vismaz divas reizes lielākas, bet 19. gs. vidū Svētciema muižnieks daļu zemes atņēmis un licis tur uzbūvēt Kuiķulkrogu kā muižas krogu, Ķilzumus kā mežstrādnieku māju, Vedamurgu, Vāvuļus un Silkalnus – visas vēlāk lielas saimniecības. Tāpat pagastam piederošās ēkas – pagastnams, magazīna, nabagmāja un abas skolas atradās uz bijušajām Lielkuiķuļu – Mazkuiķuļu saimniecību zemēm.

Līdzīgi aprakstīta situācija visās lielākajās zemnieku sētās, kad veidojušās jaunas un esošajām pievienotas vai atņemtas zemes. Atrodam arī veco saimnieku apgalvojumus, ka jaunajām mājām noteikta sava vērtība un pēc tās aprēķināti nodokļi, taču vecajām maksājumi nemaz nav samazinājušies. Dokuments spilgti parāda, ka ar likumu noteiktā zemnieku pagasta jeb vaku zemes neaizskaramība nebūt nav bijusi šķērslis Svētciema muižniekiem mainīt situāciju sev par labu. Šis avots ļauj labi izsekot jaunu saimniecību veidošanās procesam un saimniekošanai 19. gs. 2. pusē.

Pagasttiesa reizēm ir regulējusi arī kalpu skaitu sētās, kā to redzam no kāda 1855. gada aprīļa protokola. Tā kā zemes vērtību joprojām tolaik rēķināja dālderis, tad pēc tiesas aprēķiniem tika noteikts, kurš kalps no kādām mājām pāries pie cita saimnieka, kur nepieciešams lielāks darbaroku skaits: *Pie tiesas bija atnākuši: Ozol, Skrēdel, Priezums, Jesper, Ķulmak, Lielkuiķul, Mazkuiķul, Ķirpak Krist, Sprunde, Karde, Mustang Wanzer un Kulle mājas saimnieki un sūdzeja, ka viņiem kalpi neesot, cik viņiem vajagot. Kad nu tani 7. Aprill m. d. š. g. no tiem pie Magazinas atnākušiem saimniekiem pēc balse vairumu nospriests tikke, ka dienestniekus saimniekiem būs pēc zemes vērtības turēt. Interesants ir arī kalpu dališanas procesa apraksts, ieskatam fragments: /.. /tappe izrēķinsts, ka Dzennam jāatdod 1 pārinieku to kalpu Bračku ar sievu, Krūmiņam jāatdod 2 pāru, tos kalpus Jān Grēve un Jēk Pēterson ar saviem sieviem, Jaunzemam jāatlaiž to meitu Dore Pļaving. Tiesa spriede: ka tas Karde mājas saimnieks dabu to bijušu, bet tagad līdz šim bez saimnieka dzīvodomu mežsargu Lūsu ar viņu sievu, Pricums dabu to Jān Andrus ar viņu sievu, Ķulmaks dabu to pārinieku Jēk Pēterson (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 126. lp.).*

Pie tiesas vērsās arī saimnieki, kuri paši vecuma vai veselības dēļ vairs nespēja apsaimniekot mājas un kuriem nebija dēlu. Piemēram, vecas Vidzemes

libiešu sētas – Dzeņu – saimnieka situācija, kas redzama 1850. gada 3. marta protokolā: *Tas Dzenne saimnieks Jahn Michelson un viņa saimniece Anne ienāce un lūdze, lai no Jurgiem 1850 to māju no viņiem atņem, jo saimnieks, vecs un švaks būdam, vairs nespējot ilgaki to māju valdīt. Kad nu ar muižas valdišana ar to mierā bij, tad tikka ta Dzenna saimnieku lūkšana pieņemta un viņnam atbildets, ka viņš tiks Jurgos 1850 no saimnieka amata atlaists* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 19. lp.). Reizēm izlīdzēja saimnieku sievas, kā, piemēram, 1865. gada vasarā Silkalnu saimniece: *Ienāce un atsacija to Silkaln māju ta Sillkaln saimniece pie pagasta tiesas tādēļ, ka vīrs vāš un pats nav varējis nākt, bet ta sieva apņēmas to mājas būšanu līdz Jurgiem š. g. valdīt un visas mājas vajadzības cauri vest* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 4. l., 19. lp.).

Ierasta lieta bija saimniecības nodošana dēlam, kas arī norisinājās ar tiesas starpniecību un noteiktiem nosacījumiem. Šādi protokoli ir liecība par saimniecības mantu, un tajos ir šā laika nozīmīgu lietu uzskaitījums. Netālu no Svētupes un Jaunupes sazarojuma atradās Kraukļu sēta, kas redzama jau *zvedru laika* kartēs. Tajā 19. gs. saimniekoja vairākas Kalniņu paaudzes. 1862. gadā, īsi pirms Ziemassvētkiem, vecais Kraukļu saimnieks un viņa dēls ar pagasta tiesas starpniecību noskaidroja turpmākos mājas apsaimniekošanas noteikumus: *Muižas valdišana bija to Kraukle saimnieku Jekab Kalniņu un viņa dēlu Krišjānu pie pagasta tiesu pastellejuši, gribedama zināt, kā ar to mājas turešanu paliek, vai tas dēls to uzņem un kāda vīze tas tēvs dēlam to tagaddeju mājas mantu (inventar.) priekš mājas turešanas dod; jo tam tēvam ta muižas valdišana vairs viņa nespēšanas dēļ negrib atstāt. Tas dēls to māju apņēmas turēt, par visiem parādiem atlīdzināšanu dot un tēvu, līdz kamēr tas dzīvo, pie sevis turet. Uz to tas tēvs viņam atdod visu mājas mantu, ka 3 lielus zirgus un vienu kumeļu, 4 govīs, 1 bulli un 1 teļu, 4 aitas, 4 cūkas, 3 arkļus, 3 vāģus, 4 cirrus, 3 podi (grāpi) un vēl citi kādi mazāki mājas krāmi* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 2. l., 65. lp.).

Pretējs process bija saimnieku izlikšana no mājām, par ko kopīgi sprieda muiža un pagasta tiesa. Vismaz Svētciema pagastā, pretstatā viedoklim par zemnieku biežo nepareizo izlikšanu no mājām, tas bijis ļoti ilgs, bieži vien neveiksmīgs process. Izlikšana no mājām parasti notika vien atsevišķos gadījumos – par *negodīgu, nemierīgu dzīvošanu* vai arī par ilgstošu rentes nemaksāšanu, ja saimnieki nespēja vienoties ar muižu, un visbeidzot – par sliktu saimniekošanu. Tā, piemēram, 1862. gada 24. jūlija protokolā lasām: *Šodien tappe caur pagasta tiesas un muižas valdišanas ziņu norunāts un nospriests: ja tas Lēģer saimnieks Gust Ozoling vēl kādu ķildu, nepaklausību, zādzību un z. pr. (saīsinājums mūsdienu izpratnē – utt. – R. N.) celtu jeb caur negodīgu jeb nemierīgu*

dzīvošanu sevi uzvedīsies, jeb gada vidū taps viņam tā māja atņemta un citam atdota (LVVA, 1779. f., 1. apr., 2. l., 84. lp.).

1868. gada vasara bijusi sausa un karsta, līdz ar to tas bijis neražas gads arī Svētciena pagastā. 27 saimnieki nevarēja nomaksāt renti, tomēr muižnieks parāda nomaksas termiņu pagarināja vairākas reizes, kas liecina par vietējā muižnieka vēlmi tomēr atvieglot savu zemnieku stāvokli. Zemnieku izlikšanai no mājām sliktas saimniekošanas dēļ vajadzēja patiešām nopietnus iemeslus, kā tas bijis ar Svētciena Jesperu saimnieku Brodeli 1870. gada rudenī: *Zienig lielkungs O. v. Vegesack šodien pie pagasta tiesas pienāce un lūdze, lai pagasta tiesa nospriežot: vai zienigam lielkungam pēc tām pakalā uzdotām punktēm esot brīvo tam Jespar saimniekam Th. Brodel to Jespar mājas kontrakti atsacīt jeb ne? Jo Zienigs lielkungs pēc likuma to gan varot darīt, bet gribot, ka lai pagasta tiesa par šo lietu vienu spriedumu taisot. Tās pakal stāvošās punktes jeb vāinas esot šādas:*

1. Divas reizes neesot pēc termiņa Rente aizmaksata;

2. Māja esot palaista, un jumti neapkopti un noplēsti;

3. Tas strādājot zemi, kur vairāk augļus ņemot nekā brīvo; proti, četrus augļus no vietas; tad vēl tas esot priekš div gadiem lūdumu nolīdis, bet nav nodedzinājis, un ta tur koki par velti zeme nopūstot, un grāvi esot neiztīrīti.

Tiesas spriedums: *ir brīvo tagad vēl tam Jespar saimniekam Th. Brodel to Jespar mājas kontrakti uzsacīt (LVVA, 1779. f., 1. apr., 8. l., 131. lp.).* Tomēr pats process bijis ilgstošs, jo vēl 1871. gada pavasarī Toms Brodelis kā Jesperu saimnieks ceļ tiesā sūdzības pret saviem kalpiem un kaimiņiem, bet maijā starp muižnieku un Jesperu saimnieku tiek noslēgts līgums par mājas apsaimniekošanu līdz 1872. gada Jurgiēm.

1872. gada 24. aprīlī ir jauns tiesas spriedums, ar kuru Brodelim tomēr māja jāatstāj. Kā iemesli minēti:

1. Slikti turetas ēkas, īpaši jumti;

2. Slikti, pa vēlu un pamaz iesēti rudzi;

3. Slikti tīrīti grāvi;

4. Lielāks linu sējums 1871. g. vasarā;

5. Nearts rugāju tīrums;

6. Trūkdama ielas malka;

7. Citādas sliktības, no pag. tiesa atrasta (LVVA, 1779. f., 1. apr., 9. l., 93. lp.).

Virkne Svētciena pagasta valdes protokolu atspoguļo pagastam piederošo Mazkuikuļu un Silkalnu sētu rentes līgumus. Mainoties saimniekiem, atsevišķā protokolā tika fiksēta mājas saimniecība, redzami arī rentes

noteikumi. Tie sniedz labu priekšstatu par zemnieku sētu rocību un saimniekošanu. Piemēram, Mazkuikuļu mājas 1888. gada apraksts: *Šā gada 26. aprīlī tika no pag. vecaka Adam Rosites Maz Kuikul mājas inventars uzņemts, ka to bijušais saimn. D. Jaunbalodis atstājis, – un tagadējais saimnieka J. Matison lietošana paliek, kā nāk:*

1. Dzīvojama ēka (ērbeģis ar 2 skursteņiem) 10 durvīm, ar dzels eņģem un klinķiem, 9 logi ar seši rūtem, dzels eņģem un krampiem, 8 priekšu logi – ar seši rūtem, 1 ģēvel logs ar seši rūtem, 1 koka logs ar eņģem un krampi, 1 maizes cepamā krāsns videjā (..?), 3 stabu (?) krāsnis, 5 šīberi, 2 sakšu lodziņi uz āra durvīm, 2 koka klētis apakš viena jumta ar 2 durvīm un dzelzs eņģem, 1 kūts ar salmu jumtu ar 2 durvīm un 2 pār dzels eņģem, 2 mazām durvīm koka eņģem un 2 piebūvēm no koka un salmu. 1 kūts ar pelu gubeni apakš viena jumta. Kūts ar 3 durvīm, 1 pār dzels eņģi – pelu gubeni ar 1 durvīm, 1 koka pirtiņa ar 1 durvīm, dzels eņģem, klinķi un krampi. 2 klētis ar 2 durvīm un dzels eņģem. 1 jaunā rija ar šindeļu jumtu ar labu krāsni, rijai 1 durvīs – ar dzels eņģem un krampi, 2 logi ar dzels eņģem un krampiem. Piedarba ar trim eņģem vārtiem 5 pār dz(..?) un krampiem. Nolika: Ka noticis norakstīt dēļ vajadzīgas zināšanas (LVVA, 1232. f., 1. apr, 4. l., 72. lp.).

Skaidri redzami arī saimniekošanas noteikumi, kas ir līgumu pamatā:

3. Rentnieks apņēmis Mazkuikul māju rentes gados pēc derīgiem laukkopības likumiem un ieradumiem vadīt, kopt un uzturet, un, kad rentes gadi iztecejuši, un kaut katris no šā līguma cēlajiem uz likuma pamata rentes līgumu uzteicis, šo rentes vietu atdot šāda kārtībā:

- a) mājas ēkas un īpaši ēku jumtus labā kārtībā;
- b) trīspatsmit pūrvietais labi nosūdotā tīruma zeme un ar labi augošu sēklu apsētus rudzu laukus;
- c) sētas labā kārtībā, priekš kam rentnieks no Mazkuikul meža dabu vajadzīgos sētas kokus;
- d) pļavas no krūmiem un ciņiem iztīrītas;
- e) visus (sūdus) mēslus, ka ari visu, kas no kustonu barības, ka sienu un salmus, atlicis, mājā pamest;
- f) mājas robežus un robežu zīmes labā kārtībā;
- g) rudzu, miežu un citus rugajus, ka ari visu priekš nākoša gada aramo zemi uzartu atstāt;
- h) grāvos ap apsētiem rudzu laukiem iztīrītus un, kur vajadzīgs, jaunus izrakstus, un no krūmiem tīrus pamest.

5. Rentnieks dabu, kamēr kritumu malka Mazkuikul mājas robežās atrodās, no

tādas katru gadu 12 asis (divpatsmit asu malkas 6 pēdu mēru, 3 pēdas garu pagali; tapat ķēķa kurinašanai žagarus, kamēr tādi rentētās mājas robežās atrodās un no pļavām krūmi iztīrīti; bet rentniekiem, šo malku cērtot, cieši jāturās pie pastāvošiem meža likumiem. Šis kurinamais materials rentniekam pašam jāascērt un jāizved katreiz ar pagasta varas ierādišanu.

Piezīme: Rentniekam viss Mazkuikul mājas mežs jāapsarga un par tur notikušo skādi, kas šai ziņā caur viņa bezrūpību cēlusies, jāatbild. /.. /

7. Rentniekam uz Mazkuikul māju krītošas kroņa, draudzes un pagasta klaušas, nastas un klausīšanas, to starpa arī vietejie pagasta sabiedrības nodokļi jāpilda un jāmaksā; tapat arī uguns apdrošīšanas prēmija jāmaksā un mājas ēkas jāapdrošina Sweiciema Savstarpīga uguns Apdrošīšanas biedrībā.

8. Visa nelaime, kas caur pērkonu, krusu, lopu sērgu u. t. pr. rentniekam gadītos, tam pašam jācieš (LVVA, 1232. f., 1. apr., 9. l. 43.–45. lp.).

Tai pašā lietā lasāms Silkalnu mājas apraksts, kurš (atšķirībā no daudziem citiem) ir ļoti emocionāls: *Klēts priekšā atrodas palieovens smuks... Klētīm ir pašvaki salmu jumti... Pie klētiņas ir videja auguma pēleņģa koks... Tur atrodas arī dārziņš ar zibīņu sēti... Aprakstīti visi koki sētā un tās robežās, ieskaitot 11 vītolus, kas iestādīti no pirts uz aku, kā arī takas u. c. detaļas (LVVA, 1232. f., 1. apr., 9. l., 137. lp.).* Līdzīgi apraksti tapuši tad, kad mājas no tēva pārņēms dēls. Mantas apraksti sastādīti arī pēc saimnieka nāves. Kā labs piemērs ir 1867. gada pavasarī mirušā Pūrnavu saimnieka Bahmaņa mantas saraksta fragments:

Notaksiereta mantība visiem trim brāļiem kopa

1 veca sarkana govs	10 Rub
1 treša piena sarkana govs	15
1 melna	15
1 sarkana	3
1 gad veca tele	6
2 teles	6
4 aitas un 6 jēri	9
1 cūku māte	6
1 vepris	6
1 gad veca cūku māte	2,50
1 gaņģis kalti rati	6
2 vāģi ar koka ratiem	3
1 veci kurovāģi ar veciem kaltiem ratiem	4
2 kalti rati	2,50

zutiņ murdi	5
Lemeši	2,50
1 iemūrets grāpis	1,50
3 sūdu metamas dakšas	1
1 lauks zirgs	10
1 brūna ķēve	20
1 melna ķēve	30
koka trauki visi kopā taksierēti	2
reņģu vads	10
Linu sēklas	8,75
Zirņi	3

(Seko parādu atmaksas uzskaitījums – R. N.)

Summa 85,30

Tad vēl atliek tīra nauda 119,45

Uz līdzīgam daļam, dalīts katram tiek 39,81 2/3 Pūrnavu saimnieka J. Bahmaņa 1867. g. atstātā mantība "pakaļ palicējiem" (LVVA, 1779. f., 1. apr., 4. l., 133. lp.).

Parasti nomīrušo cilvēku (vienalga, bagātu vai nabagu) mantai tika rīkota izsole, pēc kuras iegūtā summa, atrēķinot nelaiķa parādus un tos atdodot aizdevējiem, tikusi sadalīta vienlīdzīgās daļās mantiniekiem, kas parasti bija bērni. Nepilngadīgo mantojums tika glabāts *pagasta lādē* (kasē) līdz viņu pilngadības sasniegšanai. Par visu atbildīgi bija pagasta tiesas nozīmēti divi vīri, kurus, līdzīgi kā baznīcā, sauca par *pērminderiem*.

Protokoli stāsta arī par saimnieku savstarpējām nesaskaņām, parasti – nogaņīto teritoriju – pļavu vai sējumu – dēļ. Raksturīgi ir protokoli, kas atspoguļo saimnieku un kalpu strīdus darba, algas, kā arī gluži sadzīvisku iemeslu dēļ. Bieži sastopami kalpu, vaļinieku un citu gājēju algu apraksti, kas parasti parādās protokolos, ja saimnieki nav pilnībā samaksājuši solīto algu. Taču ir arī algu apraksti, darbu uzsākot, piemēram, 1853. gada 30. aprīļa protokols: *Tas kalps Peter Perna tika šīnī diena pie Jesper saimnieka par kalpu pielikts: caur to, ka viņš līdz šim nebija saimnieku piederejis. To loni ir, ko viņš par gadu priekš sev un sievou dabu, tas ir par abbiem kopa – 7 pūr rudzu, 6 miežu, 1/6 Linnu sēklu izsēsšanai tīruma, 1/6 – mieža zemme, 1 Pod sāl, 1 Pūr kartupell jāstāda dārzā priekš sievas, 1 Siek zirņus jeb puppas. To pienākamu ēdienu dabu viņi no saimnieku, bet no Mikkeļiem tai sievai savu maizi jāēd, priekš sieviņ siltu ēdienu dod saimnieks. Šī lone ir iekš Sweitzeem pagasta iekš brūķešanu pie visiem citiem saimniekiem* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 83. lp.).

Virkne saimnieku regulāri tiek mežsargu apsūdzēti un tiesas sodīti par neatļautu koku ciršanu muižas mežā. Vēl 19. gs. vidū Svētciena pagastā pastāvējis arī tāds kalpu un vaļinieku algošanas veids kā *banda* – zemes gabals, kuru iedala apstrādāšanai kā zināmu atalgojumu par noteiktu darbu: *Sprundes kalps Krist Lehning ienātcē un sūdzeja par savu saimnieku, ka bandas viņam nav vēl nodevis. Sprunde saimnieks tikka iesaukts un pēc izmeklēšanas tikka nospriests, ka Sprundes saimniekam tam kalpam Krist Lehning 2 Pūr rudzu jaatlīdzina* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 16. lp.). Savukārt mazāk zināmas ir zemnieku kārtas, kuru nosaukumi arī ir atrodami – *otrenieks, trešdaļnieks, pussaimnieks, šņornieki, kārtnieki, reiznieki, monieki*, kas jau ir atsevišķa pētījuma tēma.

Pēc protokoliem uzzinām arī par zemnieku māju pārdošanas procesu 19. gs. 2. pusē. Tā 1871. gadā: *Cien. Lielkungs pie pag. tiesas tam Sprunde saimniekam priekšā lika, ka Lippe pusbuižas rentnieks Th. Pētersson essot apņēmiens to Sprunde māju par to zināmu cenu 160 rbl. par dalderi pirkt un 25 Rbl. par dalderi atmaksat, bet ja Sprunde s. pats pirktu, tad viņš arī to iemaksas naudu drusku mazaku atlaižot. Turklāt darri zināmu, ka ta māja esot 32 dald. 65 gr. liela un maksajot 5200 rbl. s., tā ka iemaksas nauda būtu 800 rbl.s., un ka tādeļ, ka maz ļāvou esot, viņš atvēlot pirmus sešus gadus Lielpurrā ļlaut, kā arī baļkus, ko Lippe rentniekam solijis, tāpat ari Sprunde s. būs dot, ja tas pats pirktu, un uzdeva, ka tam par tām, pēc likuma novēletam 4 nedeļam savos padoms cien. Lielkungam jeb pagasta tiesai zināms jādara, ja negrib savu priekšroku pie pirkšanas zaudēt* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 9. l., 31. lp.). Priekšroka bija saimniekiem – māju rentniekiem, taču, ja viņi negribēja vai nevarēja māju izpirkt, tad pircējos varēja pieteikties arī citnovadnieki: 02.10.1871. *Cien. Draudzes tiesas Lielkungs O. Von Vegesack, sava brāļa, Sweiciema m. Dzimtliekunga vietā, ar to Peter Birzgal priekš pagasta tiesas pirkšanas priekškontraktu par tās Ķirpak mājas pirkšanu un pārdošanu noslēdza. Šis kontrakts vācu valodā sarakstīts, tad latviski pārtulkots, un abi eksemplāri no abām kontrakti cēlamām pusēm parakstīts, no kuriem katra puse vienu patureja.*

02.10.1871.: *Ķirpak mājas pussaimnieks A. Feldtmann izsaka, ka viņš par to cenu, ko tas otris pussaimnieks P. Birzgall solijis, (nevarot), proti: 6100 rubl., nevarot pirkt un no savas priekšrokas atsakoties* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 9. l., 37. lp.).

Redzamas liecības arī par dažādiem citiem nodarbes veidiem. Piemēram, netālu no Jesperu mājām bijis ķieģeļu ceplis – minēti *Jespara cepla krievi*, kas norāda, ka tur strādājošie bijuši arī krievu tautības ļaudis. Ķieģeļu transports, iespējams, noticis arī pa Svētupi, jo kādā 1852. gada protokolā kā ķieģeļu saņēmējs minēts *muižas laivinieks Miķelis Bērzing* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 76. lp.).

Par Svētupes un Jaunupes izmantošanu stāsta dažāda laika dažādi ieraksti. Kādā 1851. gada protokolā (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 37.–38. lp.) lasāms, ka kurpnieks Tomsons tiesā apsūdz *skolmeistaru* Dzirni, kurš viņu *par zagli uz upes saucis*, bet viņš no Pūrnavu saimnieka *tīklu vietu rentējis*. Tā kā Pūrnavi atradās Svētupi un Salacu savienojošās Jaunupes krastā, tad varam secināt, ka tīklu vietas arī tur tikušas izrentētas. Dažos protokolos atrodam ziņas par grandiozo būvi – akmens dambi ar slūžām – abu upju (Svētupes un Jaunupes) savienojumā (2. att.), netālu no Ikšķīlkroga (3. att.). Slūžām, kā no rakstītā avota var noprast, 19. gs. bijusi nozīme arī dzirnavām vajadzīgā (uz abām upēm) ūdens regulēšanā. 1854. gada protokols vēsta: *Melder kungs Remmlich ienāce un sūdzēja: Tās slūžas pie Ikšķīlkroga, kuras aizslēgtas stāv, tikkušas izgājušā sestdienā atplēstas un attaisītas, caur ko svētdien varen liels ūdens pie muižas bijis, un muižai tas gar uppis malu nopļauts siens ticis aiznests. Tas Ūxkulkroga zemmes turretais Ernst Behrsing esot savu tātzi izgājušā sestdiena iekš jaun uppes netāl no Ūxkulslūžām taisījis, un tādēļ Melderkungs domā, ka cits neviens ka viņš tās slūžas būs attaisījis un uzlauzis. Caur šo atļaušanu esot tā slūžas atslēga samaitāta, un Melder kungs vienu atlīdzinašanu no 10 R.s. kritīis, jo viņa kontrakte ir norakstīts, ka siena laika pie 10 R.s. štrāpes lielu ūdeni nebūs caur slūžām laist. Apsūdzetais Ūxkulkroga Ernst Behrsings iesaukts liedzās, ka viņš no to attaisīšanu tās slūžas neko nezīn; viņš gan esot savu taci izgājušā sestdiena no pulksten 2 priekš pusdien taisīt sācis, no kuras vietas nemaz slūžas redzēt nevarot, bet pie slūžām viņš savu roku neesot pielicis. Tiesa nospriede: Caur to, ka neviens nau tanni diena pie upes strādājis, bet tas Ūxkulkroga Ernst Behrsing savu taci tani diena netāl no tām slūžām taisījis, un pie šāda darba mazaku ūdeni Jaunuppe gribbedams, tās pieminetas slūžas gan vaļļa attaisījis būs, – un tādēļ nospriede ša pagasta tiesa to pašu ar 25 spieķa sitieniem apštrāpet* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 108. lp.). Protokolos tiek minēti arī *pie dambu darbu pieņemti krievu strādnieki*, kas nozīmē, ka bija īpaši pieņemti cilvēki būves uzturēšanai.

Protokolos ir liecības, ka upe regulāri izmantota zvejai. Tā Vadlomu kalējs Dzelzītis neesot savlaicīgi atdevis muižas murdus. 1854. gada pavasarī no *upes mutes* (ar to domāta Svētupes grīva) atvesti 5 murdi, bet jau pieminētajā nomirušā Pūrnavu saimnieka mantības sarakstā minēti 5 *zutiņu* (t. i. – nēģu) murdi. Protokolos ir liecības par tačiem pie Jesperu mājām. Tas pats neveiksmīgais saimniekotājs Brodelis 1870. gada rudenī sūdzējās tiesā, *ka viņa taccis priekš zušiem vasarā daudz reizes izraudzīts tici, un vienreiz viņš esot vienus vecus cimdus ar zuša taukiem upmalī iekš malkas asīm atradis, un tie cimdi esot*

2. att. Dambis ar slūžām uz Svētupes. Salacgrīvas skolēnu grupa. 20. gs. 20. gadi.
Foto no Pāles muzeja krājuma.

3. att. Svētciema pagasta Ikšķilkrogs. 20. gs. 30. gadi.

P. Perna, jo no to varot pazīt, kad uz tiem cimdiem esot tāds pats, no tās pašas drēbes, kāda Peter Pernam kažoka drēbe, zils ielāps virsū (LVVA, 1779. f., 1. apr., 8. l., 157. lp.). Minētie *taukainie* cimdi ir pierādījums, ka runa ir tieši par zušiem, nevis nēģiem – sauktiem par *zutiņiem*. Zuša gļotas tiešām ir taukainas un grūti notīrāmas.

Pagasta tiesā tika slēgti arī visdažādākie līgumi, sevišķi raksturīga ir bērnu un pusaudžu pieņemšanai mācībā kāda amata – visbiežāk skrodera, galdnieka, kurpnieka, kalēja – apgūšanai. Kā piemēru var minēt 1861. gada 24. februāra pagasta tiesas protokolu. *Tas dišlera meisters Mārtiņ Lapiņš ņem pie sevīm to puisi Jēkab Karriņ amatā mācīt uz 5½ gadiem un apsola viņam ik gadu galvas naudu maksāt un vienus zābakus, un, kad viņa amata gadd beigi, tad viņš dodot savus rīkus viņam tos savus taisīt. Pagasts viņu izņem no lozēm (rekrūšu – R. N.) un paģērē par to 12 gadus pag. dzīvot. Uz to ir tas meist. un tas puisi, un viņa māte ar mieru. Viņa amata laiks ir iesācies 10. August 1859* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 2. l., 33. lp.).

Protokolos parādās muižas ļaužu vai pagasta valdes darbinieku pienākumu izpilde, viņu darbu vai nedarbu apraksti. Tā pagasta *kazaka* pienākumos bija ziņu iznēsāšana pagasta ļaudīm, kā arī tiesas sprieduma izpilde un aresta telpas jeb tā sauktā *ķurma* uzraudzība. Ir liecības par visai savdabīgiem atgadījumiem, piemēram, ka pagasta kazaks Balodis kādu meitu atbrīvojis nakti pārļaiest pie pušiem (to piekukuļots). Vairāku pārkāpumu virknē tas amatvīram bija pēdējais, jo viņu no darba atlaida: *Kasekam ir 3 rubļ sudr. štrāpes jāmaksā par to, ka gruntīgi savu amatu nekopj un cietumniekus no ķurma ārā laiž. Pa priekšu atlaida ar nosacīšanu, ka vēl tādā grēka kritiņot, tad tas spriedums paliek spēka un no amata atlaiž* (16.09.1865.) (LVVA, 1232. f., 1. apr., 4. l., 34. lp.).

1866. gada 15. janvāris: *No dažiem valsts cilvēkiem tikke pierādīts, ka ta muižas meita Katrīne Ozoliņ, kurrai pēc sprieduma Nr. 137. š. g. (par zagšanu – R. N.) apakš valsts kaseka uzraudzīšanas bij 24 stundas ķurmi jasēž, neesot viss pa nakti ķurmi bijusi, bet pie tiem pušiem Kaddag Kriš Uppmale, Blankas Ernst Ādmidiņ un Ķulmak Andrei Brassman gulejusi, tad tikka tas Kaseks un tie puiši priekšā saukti un pārklaušinati.*

Spriedums: *Kad nu tas kaseks, jau daudzreiz pie tam pienāks, ka tā neuzticīgi sava amatā kalpojīs, tad ta štrāpe, kas jau 93. protokola sprieduma no 1865. g., tagad iet spēka, un no Jurģiem 1866. gadda viņš tiek no sava amata atlaists, un tie puiši katris ar 5 sitieniem apštrāpeti* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 6. l., 54. lp.).

No kāda 1855. gada protokola uzzinām, ka pagastam bijis savs skroderis ar noteiktu *taksi*: *Priekšā tika saukts tas Valsts skroders Nikke Miezīt, kurš uzņemās*

priekš šo valsti skroder darbu strādāt. 1 villain vīrišķa mantel par 25 kap. sudrabba, par vienu tādu mantel priekš viena pusauguša cilvēka 20 kap. sudrabba, par vienu vīra lielu kamzolu 12½ k.s.n., par vieniem kamzoļiem priekš vienu pusaugušu cilvēku 10 k.s.n. Par villainām biksēm 10 k.s.n. un par nātnām biksēm 7½ k.s.n. Par vienu garru kažoku 30 k.s.n., par puskažoku 13 k.s.n. Par vienām vīra vestēm 7½ k.s.n. un par pirtām vestēm 13 k.s.n. Turpreti tika tam skroderam Nikke Miezīt apsoli ts, to pašu no rekrūšu lozēm kā amatnieku izņemt (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 123. lp.).

Pagastā bija arī sava vecmāte, kuru izvēlēja no tām sievietēm, kas bija pieteikušās, tad vajadzēja mācīties un nokārtot eksāmenu Rīgā (transportu nodrošināja pagasts). Pagasta valdes protokoli liecina par sociālo jautājumu risināšanu – slimo iedzīvotāju nogādāšanu pie ārstiem, ārstēšanas izdevumu atmaksām, trūcīgo un nespējīgo ļaužu pabalstīšanu un uzturēšanu – jautājumiem, kuri pagastos aktuāli vēl līdz mūsu dienām. No protokoliem pavisam netiešā veidā varam secināt arī daudz ko citu – par šeit ienākušo cilvēku tautību (līdzās minētajiem krieviem parādās igauņu darvas dezīnātāji, poļi, kas varēja būt arī ienācēji no Latgales, un apkārtceļojošie ebreji – žīdi).

19. gs. 2. pusē Svētcie ma apkaimē bija saasinājušās attiecības starp luterāņiem un pareizticīgajiem. Svētupes krastos dzīvoja gana daudz pareizticīgo, tādēļ jau Kuiķulē tika uzcelta skola arī šīs draudzes bērniem. Protokolos atrodam liecības par šiem konfliktiem. 1866. gada 8. novembra tiesas protokolā atrodam Ernsta Ādmīdiņa un Dārtes Plūmes sūdzību par pareizticīgo mācītāju, kurš atteicies abus laulāt, sakot: *Lai tas brūtgans pāriet krievu ticībā, tad viņš būšot tūlīt sākt un laulāt, citādi nemaz* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 4. l., 89. lp.). Starp citu, abi nelaimīgie jaunieši bijuši literāta Reiņa Ādmīdiņa vecvecāki. Vēl krasāk šīs nesaskaņas izjūtam 1867. gada protokolā, kad pareizticīgo baznīcas draudzes vecākais Ikšķilkrogā par luterāņu draudzi izsaka visai nedraudzīgi: *1867. g. 10. febr. sūdz Sveiciema pagasta vecākais Miķelis Vītol: viņam, pēc likumiem, esot miers ļaužu starpā jāuztur, tad tagad, kur viņš esot bailīgas lietas dzirdejis, kas mieru ļaužu starpā iznīcina, viņam esot lūgšana, lai pagasta tiesa to nemiera cēlaju, pareizticīgas baznīcas draudzes baznīcas stārustu Krišjān Upmal, ka ari tos lieciniekus, kas to lietu dzirdejuši, pārklaušīnatu. Tālāk – runājis, ka Lutera ticība neesot nekāda patiesīga ticība, viņas dibinātais essot bijis Mārtin Luter, kas, klosteri dzīvodams, esot maukojies un maukodamies savu degunu nolauzis. Pagasta tiesa nolēma lietu izskatīšanai dot augstākai tiesai, jo – visu luterāņu draudzi ķēzījis* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 4. l., 102. lp.).

Protokoli ir liecība arī tam, kā muiža ar pagasta valdes starpniecību centās regulēt zemnieku sadzīvi, piemēram, svētku svinēšanu. Tā 1855. gada 7. oktobra protokols runā par zemnieku kāzu svinēšanu: *Starp šīs muižas valdīšanas un pagasta tiesas tikke šini dienā norunats, ka tos zemnieku kāzes dēļ lielu trūkumu, karra laikiem un tiem daudz vājībiem nebūs ilgāki turēt, kā no svētdien rīt līdz mandag (domāta pirmdiena – R. N.) vakar. Tikke nospriests: Šādu norunu protokolles grāmata ierakstīt, visiem šinī pagastā to zināmu darīt un uz to piepildīšanu raudzīt (LVVA, 1779. f., 1. apr., 1. l., 137. lp.).*

Savā ziņā pagasta valde un tiesa uzņēmās notariālās funkcijas, jo visas norunas un līgumi tika šajā institūcijā apstiprināti. Piemēram, bērnu apņemšanās gādāt par vecākiem, arī par viņu citas laulības bērniem. Ja tas netika darīts, tad vecāki varēja sūdzēties tiesā, kā tas arī visai bieži gadījies, un tiesa noteica spriedumu (27.02.1867.): *Priediņ saimnieks Krišjān Bezbaile apņēmas priekš sava tēva, kas savā vecumā grib precēties, ja viņam tur iekš savas laulības būtu kādi bērni, bet pats tos nespētu uzturēt, tad Priediņ saimnieks par tiem ņemās apgādāt (LVVA, 1232. f., 1. apr., 4. l., 98. lp.).*

Tikpat būtiska bija skolas apmeklēšana, un kavējumu dēļ skolotājs varēja sūdzēties pagasta tiesā, bet vecākiem par bērnu kavētām dienām parasti tika piespriests naudas sods. Tāpat arī pagasta tiesa skatījās, lai bērnus bieži nepārvietotu no mājas uz māju (16.05.1860.): *Spriedums: Tam puikam Ernst Ahdmihdiņ ir jāpaliek pie Postes saimnieka tādēļ, ka no mācītāja ir aizliegts bērnus pie viena un otra dot, jo tā var tas bērns bez kādas mācības uzaukt (LVVA, 1779. f., 1. apr., 2. l., 23. lp.).*

Pagasta valdes protokolos 19. gs. beigās iezīmējas vēl kāda, tolaik Salacas draudzē izteikta problēma – ļaužu izceļošana uz dažādiem Krievijas apgabaliem, bet visvairāk – uz Ufas guberņu (01.04.1894.) Baškīrijā: *Pienāca šodien pagasta valdē šī pagasta biedri:*

Mārtin Upmāls	45 gadi vecs
Pēter Zālaman	37
Tēvs Jāns Zālaman	74
Karline Zālaman	20
Mārc Pertelson	19
Ādams Linde	67

un lūdž viņus atlaist uz Iekšskrieviju dzīvot, un īsti Ufas guberņā, kur jau citi šejieniēši aizgājuši, kā arī izdot vajadzīgās atlaišanas zīmes. Noprasīti lūdžēji nevarēja uzrādīt no pienācīgām iestādēm apstiprinātus dokumentus, kur viņi tiek uzaicināti uz dzīvi apmesties Iekšskrievijā (LVVA, 1232. f., 1. apr., 8. l., 49. lp.).

Pagasta institūcijas – valde un tiesa – tomēr aizstāvēja muižnieku un saimnieku intereses, mazāk iestājoties par vienkāršajiem gājējiem, par ko liecina 1865. gada 9. jūlija protokols: *Sūdzeja tās kārtniek meitas Lauter Anna Anderson, Jesper Ieva Lēniņ, Kadak Nastasja Landrāt un Kraukle Miķel Traucniek. Ar asarām lūdze, lai tak par viņiem apžēlojas, viņi ne dabūjot ne dienu, ne nakti mieru, tiekot vienādi pie darba dzīti. Pagasta tiesa pavēleja, ka lai viņi tāpat turās kā citi kājnietki muiža. Kad pusdienas kloppejot, tad lai šie ar no darbu mieru metot, un, kad pie darba kloppejot, tad lai šie ar pie darba ejot, un vakara, kad saule noejot, tad lai šie no darba mieru met un vīstas, kad saule lec, pie darba* (LVVA, 1779. f., 1. apr., 4. l., 15. lp.).

Pagasta tiesu un pagasta valdes protokolu izzināšana paver plašas iespējas vispusīgas un pilnīgākas informācijas iegūšanai ne tikai par Svētupes apkārtni, bet bagātīgi papildina arī visas Latvijas vēstures kopainu.

Publikācija tapusi Latvijas Zinātnes padomes atbalstīta projekta “Vidzemes Svētupe mītiskajā un reālajā kultūrtelpā” (Nr. 216/2012) ietvaros.

Rasma Noriņa

The River Svētupe and its vicinity in protocols of the court and the board of the rural municipality in the second half of the 19th century

Abstract: This article focuses on the various uses of the protocols of the court and the board of the rural municipality of Svētciems by paying special territorial attention to the vicinity of the rivers Svētupe and Jaunupe; it also provides characteristic examples from the sources. The protocols are obvious evidence of the local situation, and they provide specific examples for particular situations that are typical of the processes of the 19th century in Latvia: buying out of peasants' farms, relations of the landlords and the peasants, interrelations and problems of communication between them, the struggle between the Ev. Lutheran Church and the Orthodox Church to gain influence among common people, and emigration to Russia from various provinces of Vidzeme.

Keywords: the village Svētciems, the court of the rural municipality, the board of the rural municipality, the Livonian dialect of Vidzeme, landlords, landowners, peasants, the River Svētupe.